

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У СФЕРІ ТВАРИННИЦТВА ТА АКВАКУЛЬТУРИ

4.1. Підстави та умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва у сфері тваринництва: проблема законодавчого забезпечення

Запровадження концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва актуалізує розвиток органічного виробництва у галузі тваринництва. Виробництво органічної продукції тваринного походження є не лише різновидом екологічного господарювання, але й практичною реалізацією концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва взагалі. Адже воно передбачає поєднання захисту довкілля, економічного зростання й соціального розвитку як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів стратегічного розвитку держави, що гарантуватиме населенню високу якість продовольства як важливого складника продовольчої безпеки.

За даними Федерації органічного руху України, станом на кінець 2018 р. в Україні нараховувалось понад 390 сертифікованих органічних господарств розміром від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до декількох тисяч гектарів ріллі. Лідерами за кількістю органічних господарств є Київська і Херсонська області. Серед найбільших виробників органічної продукції тваринництва в Україні: ПП «Агроекологія», ТОВ «Галекс-Агро», група компаній «Етнопродукт», ТОВ «Органік Милк», ТОВ «Старий Поріцьк» та ін.¹

¹ Международная конференция «Развитие органического сектора в Центральной / Восточной Европе и странах Центральной Азии» (г. Киев, 16 – 17 апр. 2015 г.), Федерация органичного руху України. URL: <http://organic.com.ua/ru/conference> (дата звернення: 16.07.2018).

На думку експертів, органічні продукти корисніші за звичайні аналоги, наприклад, в органічному молоці на 70 % більше вітамінів, антиоксидантів та поліненасичених жирних кислот. Крім того, органічні ферми утворюють на 30 % менше викидів парникових газів у порівнянні зі звичайними фермами, а отже менше забруднюють атмосферу¹. У зв'язку з цим цілком слушним видається твердження В. В. Носіка про те, що набуття й реалізацію фізичними та юридичними особами права на виробництво органічної продукції тваринництва, бджільництва, аквакультури відповідно до вимог чинного аграрного законодавства необхідно розглядати як одну із складових здійснення гарантованого у ст. 50 Конституції України права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в агросфері². Отже, органічні продукти – це особливий спосіб виробництва, особлива якість, особлива користь і, відповідно, особлива ціна. Виробники пояснюють це додатковими витратами, пов'язаними зі специфікою органічного виробництва, більшою кількістю праці і людських витрат, необхідністю відновлення природного мікробіологічного балансу ґрунтів, підвищеними витратами на зберігання і логістику, зумовленими коротшими строками придатності органічних продуктів, а також необхідністю сертифікації. Разом із тим в усьому світі органічне тваринництво розвинене значно менше, ніж рослинництво. Це пояснюється більшою складністю організації процесу виробництва органічної продукції тваринництва, виконання вимог, що висуваються до утримання тварин, їх годівлі, лікування, та інших принципів, закладених у розроблених регламентах, на підставі яких сертифікуються сільськогосподарські підприємства.

Нормативну регламентацію органічного виробництва у тваринництві було запроваджено в Україні у 2013 році Законом «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». 2 серпня 2019 р. вступив у дію новий Закон України від

¹ Каблучка Є. За останні півтора роки кількість органічних виробників збільшилася вдвоє. Енегро. Лайф. інфо. URL: <http://energolife.info/ua/2016/News/2846.htm> (дата звернення: 15.05.2018).

² Носік В. В. Право на органічне землеробство у контексті здійснення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 верес. 2017 р.) / за ред. М. В. Шульги. Харків: Доміно, 2017. С. 178, 179.

10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Серед його позитивних новел – визначення понять органічного тваринництва й органічної аквакультури, а також закріплення вимог щодо органічного виробництва в цих галузях. Відповідно до положень ст. 1 Закону органічне тваринництво становить собою органічне виробництво, пов'язане з утриманням, розведенням (виробництвом) сільськогосподарських тварин (птиці, комах) і продукції для отримання продукції тваринного походження; а органічна аквакультура – це органічне виробництво, пов'язане зі штучним розведенням, утриманням та вирощуванням об'єктів аквакультури згідно з вимогами законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Прогалиною Закону вбачається відсутність дефініції таких понять, як «органічне бджільництво» й «органічне птахівництво», адже надалі Закон оперує ними, отже їх визначення надало б регулюванню в указаній сфері більшої конкретики¹.

Підстави й умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва у тваринництві визначаються законодавством двох рівнів. До першого належать загальні нормативно-правові акти, що встановлюють підстави й умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва в цілому, – це Закони України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про ветеринарну медицину» та ін. Другий рівень представлений нормативно-правовими актами, що визначають підстави й умови ведення органічного виробництва в окремих галузях тваринництва (скотарство, аквакультура, бджільництво тощо).

Відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» загальними підставами ведення органічного виробництва у тваринництві є вимоги до суб'єкта, що має право на його ведення. Таким суб'єктом може бути юридична або фізична особа-підприємець (оператор), яка: а) пройшла сертифікацію – пе-

¹ Курман Т. В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: моногр. Харків: Юрайт, 2018. С. 273.

ревірку й встановлення відповідності виробництва та обігу продукції вимогам законодавства у сфері органічного виробництва; б) отримала відповідний сертифікат; в) включена до Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво органічної продукції.

Що стосується сертифікації, зараз в Україні немає єдиного уповноваженого на це органу, що одночасно можна розглядати і як позитивне, і як негативне явище. Негативним цей факт вбачається через брак єдиної інформаційної бази, системи контролю тощо; позитивним – через те, що кожен виробник самостійно може вирішувати, за якою системою і в якому сертифікаційному органі він може отримати сертифікат. При цьому можна звернутися до будь-якого сертифікаційного органу, який є міжнародно-акредитованим (ч. 2 ст. 27 Закону). На даний час на території України працюють 15 іноземних сертифікаційних органи й один вітчизняний («Органік стандарт»), що має міжнародну акредитацію на проведення сертифікаційних робіт і визнання Європейської комісії та Швейцарської Конфедерації. Відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», особа вправі укласти договір на проведення сертифікації лише з одним органом сертифікації в межах відповідної галузі органічного виробництва та обігу. У той же час у ст. 28 встановлено більш жорсткі вимоги до органу сертифікації, адже передбачено внесення до Реєстру органів сертифікації лише тих підприємств, установ, організацій чи їх підрозділів, що: 1) мають акредитацію відповідно до законодавства України у сфері органічного виробництва за однією або кількома галузями органічного виробництва; 2) є юридичними особами, зареєстрованими згідно із законодавством України; 3) не є операторами; 4) мають належну матеріально-технічну базу, необхідну для виконання функцій із сертифікації органічного виробництва; 5) можуть підтвердити відповідний рівень компетентності персоналу у сфері сертифікації органічного виробництва (досвід роботи та спеціальні знання у відповідній галузі органічного виробництва); 6) мають принаймні одного інспектора з відповідної галузі органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, який працює на постійній основі. До речі, вимоги

до такого інспектора закріплені у ст. 30 названого Закону, а Порядок підтвердження спеціальних знань інспектора з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції у сфері органічного виробництва затверджено наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 березня 2019 р.¹

Сертифікація може здійснюватися як за міжнародними стандартами країн або об'єднань країн, так і за приватними стандартами, які визнаються на міжнародному ринку. Найпопулярніші на сьогодні стандарти органічного виробництва: європейські стандарти; Національна Органічна Програма США (*NOP*); Японські національні сільськогосподарські стандарти (*JAS*); Стандарти «Біо Свісс» (*Bio Suisse*) – приватні стандарти швейцарської Асоціації органічних виробників та ін.

Фізичні та юридичні особи, яким надано право займатись органічним виробництвом у тваринництві, зобов'язані виконувати такі правила: а) дотримуватися вимог Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», правил та методів органічного виробництва; б) забезпечувати відокремлення виробництва органічної продукції від виробництва продукції неорганічної й перехідного періоду; в) використовувати технології, які запобігають або мінімізують забруднення довкілля; г) враховувати місцевий та регіональний екологічний стан територій під час вибору продукції для виробництва; д) мінімізувати використання невідновлюваних та зовнішніх ресурсів; е) забезпечувати збереження та відтворення родючості ґрунтів.

У ст. 19 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» закріплено вимоги до органічного тваринництва. Законодавець пішов шляхом їх класифікації на групи: щодо походження тварин, методів утримання, розведення, годування тварин, профілактики хвороб та ветеринарного лікування, прибирання та дезінфекції. Звертає на себе увагу відсутність такої важливої групи вимог для органічного тваринництва, як вимоги щодо пасовищ. Це вбачається явною прогалиною цього Закону. Адже від якісного стану пасовищ, зон їх розміщення, наявності доступу до водних джерел, їх

¹ Офіційний вісник України. 2019. № 32. Ст. 1172.

стану та інших чинників залежить, чи можна отриману продукцію тваринництва вважати органічною.

Спеціальні правила органічного сільськогосподарського виробництва у тваринництві встановлені для окремих видів органічної продукції тваринного походження. Так, Постановами Кабінету Міністрів України затверджено: Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження від 30 березня 2016 р.; Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва від 23 березня 2016 р.; Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури від 30 вересня 2015 р. Дані нормативно-правові акти з урахуванням специфіки виробництва вказаних видів сільськогосподарської продукції встановлюють спеціальні правила її органічного виробництва.

Наприклад, Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження встановлюють вимоги до сільськогосподарських тварин, їх порід, умов утримання, кормів, процесу розведення, вільного вигулу й випасу, забою тощо, а також визначають технологічні особливості виробництва такої продукції, підстави й умови ведення такого виробництва.

Перша умова, що регламентується цим нормативно-правовим актом, стосується порядку відбору тварин і формування стад для виробництва органічної продукції тваринного походження. Так, під час вибору порід тварин для виробництва органічної продукції перевага надається місцевим породам, ураховується їх стійкість до специфічних хвороб або проблем із здоров'ям (п. 4). Обов'язковою умовою ведення такого виробництва є й необхідність ідентифікації та реєстрації тварин відповідно до вимог законодавства.

Наступна умова – це необхідність відмежування виробництва органічної продукції тваринництва від продукції традиційного виробництва, яка в законодавстві встановлюється як обов'язок органічного виробника (п. 11 вказаних Детальних правил). Виробник зобов'язаний розділяти органічну продукцію тваринного походження і продукцію перехідного періоду, а органічних тварин утримувати окремо від тварин, які утримуються відповідно до традиційних технологій сільгоспвиробництва, вести журнал обліку всіх своїх дій.

Ще однією умовою ведення органічного сільськогосподарського виробництва у тваринництві виступає наявність у виробника

відповідних приміщень, потужностей і територій для утримання, випасання й годівлі тварин. Зокрема, Детальними правилами встановлюються вимоги до приміщень, де утримується худоба, до числа її голів на 1 га (п. 14). Тварини повинні мати доступ до відкритих пасовищ, їх утримання на прив'язі або в ізоляції забороняється (п. 18). Безприв'язне утримання тварин та їх випасання на відкритих пасовищах – це базові правила органічного тваринництва. Але слід зауважити, що для цього підходить далеко не кожне пасовище. Насамперед, органічний статус належить отримати полям і пасовищам, що використовуються для ведення органічного тваринництва. Зарубіжні вчені теж розглядають пасовища як елементи стратегії сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, що сприяють збереженню екосистем та забезпеченню населення якісною і безпечною продукцією тваринництва¹.

Відповідно до Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження птиця повинна мати доступ до відкритих майданчиків не менше ніж протягом однієї третини свого життя. Водоплавна птиця повинна мати доступ до річки, струмка, ставка, озера або водного басейна для задоволення її фізіологічних і поведінкових потреб (п. 19).

Окремі положення Детальних правил присвячені кормам для тварин, які вирощуються в рамках органічного виробництва, з чим пов'язано наступну умову ведення органічного тваринництва. Для годівлі великої рогатої худоби використовуються корми, не менше 50 % яких вироблені в даному господарстві або в іншому господарстві того ж регіону, що здійснює виробництво органічної продукції тваринництва (п. 26). Тварини вигодовуються натуральним материнським молоком (п. 30). Додатком 3 до вказаних Детальних правил регламентується перелік кормових добавок і речовин, що використовуються для годівлі тварин під час органічного виробництва.

Окремим чином урегульовуються питання підтримання здоров'я тварин і боротьби з їх хворобами. Перш за все, при виборі

¹ Arjjumend Hasrat. Nomadic pastoralism at crossroad: a need for restructuring the paradigm and policy of rangeland commons. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2018 р.) / за заг. ред. А. М. Статівки. Харків: Юрайт, 2018. С. 105.

порід тварин береться до уваги ступень їх адаптації до місцевих умов, їх життєздатність, а також стійкість до хвороб. У подальшому здоров'я тварин підтримується шляхом стимулювання їх природного імунного захисту від хвороб (регулярного вигулу, доступу до ділянок на свіжому повітрі й до пасовищ, а також вибору відповідних кормів і методів господарювання). Заборонено застосування хімічних ветеринарних препаратів або антибіотиків із профілактичною метою, речовин для стимулювання росту або продуктивності тварин, гормонів і подібних речовин для здійснення контролю за репродукцією та ін. (п. 33–35).

Аналогічно згідно з Детальними правилами виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва виробник повинен: (а) використовувати бджіл з урахуванням породного районування; (б) проводити їх підгодівлю виключно органічним медом з медоносних рослин, які не є генетично модифікованими, до яких не застосовувалися хімічні добрива, пестициди синтетичного походження; (в) обирати місця для розміщення пасік відповідно до цих Правил; (г) підтримувати здоров'я бджіл шляхом здійснення превентивних заходів.

Нормативними умовами ведення органічного бджільництва є розміщення пасік таким чином, щоб у радіусі 3-х кілометрів від них були розташовані джерела натурального нектару й пилку, який походить з органічно вирощених або дикорослих культур; щоб вони були на відстані не менше 500 метрів від шосейних доріг і залізниць, пилорам, високовольтних ліній електропередачі напругою 110 кВ і більше; на відстані не менше 1-го кілометра від тваринницьких і птахівницьких будівель; на відстані не менше 5-ти кілометрів від воскопереробних підприємств, підприємств кондитерської та/або хімічної промисловості, аеродромів, військових полігонів, радіолокаційних, радіо- та/або телетрансляційних станцій, інших джерел мікрохвильового випромінювання; на відстані не менше 7-ми кілометрів від товарних пасік, які не виробляють органічну продукцію (п. 7). Вулики повинні бути виготовлені з натуральних матеріалів (п. 8). Період переходу від виробництва традиційної (неорганічної) продукції (сировини) бджільництва до виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва має тривати не менше 12 місяців.

Аналіз положень розглянутих вище підзаконних нормативно-правових актів засвідчує складність процесу переходу до органічного виробництва в галузі тваринництва, оскільки воно передбачає попередню наявність органічних кормів, придатних для ведення органічного виробництва та випасання тварин земель, які мають бути розташовані у спеціальних зонах, призначених для його ведення. Чимало питань викликає й питання придатності тварин для органічного виробництва, адже для початкового формування або оновлення стада чи отари пунктами 5 і 6 Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження дозволяється вводити тварин, вирощених в умовах традиційного (неорганічного) виробництва, але їх число не повинно перевищувати 10% поголів'я великої рогатої худоби і 20 % поголів'я дорослих свиней, овець і кіз на рік. Наведені положення викликають певні сумніви, оскільки у такому випадку йдеться не про органічне виробництво, а скоріше про виробництво перехідного періоду. Адже в умовах традиційного виробництва при вирощуванні тварин можуть використовуватися різноманітні хімічні речовини, антибіотики, гормони росту, ГМО тощо, залишки яких ще деякий час перебувають в організмі тварини, а їх вплив може відчуватися і згодом. Більше того, це положення суперечить встановленій вимозі відмежовувати в межах одного господарства органічне виробництво від традиційного.

Перейдемо далі до такої умови ведення органічного виробництва у тваринництві як наявність придатних земель сільськогосподарського призначення. Ст. 25 Закону встановлює тривалість перехідного періоду щодо сінокосів і пасовищ для виробництва органічних кормів та земельних ділянок для вирощування багаторічних фуражних культур – не менше ніж 24 місяці до першого збирання органічної продукції. Інших вимог щодо придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції тваринництва Закон не містить. Однак наявність придатних земельних ділянок є необхідною умовою ведення органічного виробництва у тваринництві, адже саме на таких земельних ділянках можна вирощувати кормову базу для відгодівлі сільськогосподарських тварин, випасати худобу, розмішувати пасіки тощо. Сільськогосподарські землі для ведення органічного сільського господарства мають відповіда-

ти певним вимогам щодо рівня їх забруднення шкідливими речовинами – пестицидами, важкими металами, радіонуклідами та ін. Аналогічна вимога міститься й у п. 6 Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури, де закріплено, щовиробництво органічної продукції аквакультури здійснюється на ділянках, вільних від будь-яких забруднюючих речовин, використання яких неприпустиме під час виробництва такої продукції. Отже, стан земельних ділянок, що використовуються для ведення органічного тваринництва, має відповідати вимогам, що випливають із закріпленого в Земельному кодексі України принципу екологічної безпеки. Слід погодитися і з П. Ф. Кулиничем, який пропонує вважати сертифікованими для потреб органічного землеробства землями сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких за своїми продуктивними й екологічними характеристиками відповідають визначеним законодавством критеріям (нормативам)¹. При цьому придатні для ведення органічного тваринництва земельні ділянки, як вбачається, ще й мають бути розташовані в межах спеціальних зон, призначених для таких цілей.

Підстави й умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва продукції аквакультури визначаються Законами України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», «Про аквакультуру», Детальними правилами виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури. Статтею 22 Закону «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» встановлено вимоги до органічної аквакультури: а) урахування здатності об'єктів аквакультури пристосовуватися до перебування у повністю або частково контрольованих умовах; б) використання переважно природних методів репродукції; в) годування об'єктів аквакультури органічними кормами; г) регулярне очищення й дезінфекція використовуваного обладнання, басейнів, водойм, приміщень та споруд; д) використання засобів для очищення й дезінфекції виключно з речовин, які включені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), які дозволяється ви-

¹ Кулинич П. Ф. Виробництво органічної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції: земельно-правові аспекти. *Держава і право: зб. наук. пр.* Серія: «Юрид. і політ. науки». Київ, 2009. Вип. 43. С. 416.

користувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях; е) гуманне ставлення до об'єктів аквакультури, зведення до мінімуму їхніх страждань, утримання з урахуванням їх фізіологічних та поведінкових потреб. Закон містить і додаткові вимоги до органічної аквакультури, поділяючи їх на групи щодо: походження й методів утримання, розведення, годування, профілактики хвороб і ветеринарного лікування.

При виробництві органічної продукції (сировини) аквакультури згідно з п. 11 зазначених Детальних правил необхідно забезпечити проведення оцінки стану навколишнього природного середовища з урахуванням умов останнього й можливих негативних впливів на нього. Дане положення вбачається слушним з огляду на необхідність мінімізації можливого негативного впливу сільськогосподарського виробництва на довкілля задля забезпечення його розвитку на умовах сталості. З цією метою виробник розробляє план сталого управління, в якому визначає заходи з управління виробничими одиницями для збору врожаю аквакультури, до якого додається інформація про вплив діяльності на довкілля; з проведення моніторингу стану довкілля і зменшення негативного впливу на навколишнє водне та наземне середовище; відомості про нагляд за справністю обладнання; програму зменшення відходів, яку слід брати до уваги у процесі провадження будь-якої діяльності. Наявність указанного плану – одна з обов'язкових умов ведення органічного виробництва продукції аквакультури.

Звернімо увагу на те, що органічне виробництво продукції аквакультури може здійснюватися виключно у водоймах і на їх ділянках, вільних від будь-яких забруднюючих речовин. Між тим, зараз в Україні більшість водних об'єктів належать до категорії забруднених і дуже забруднених. При цьому Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури закріплюють необхідність здійснення заходів щодо очищення та поліпшення якості води та створення системи запобігання забрудненню водойм (п. 8 і 9). Це зумовлює обов'язок виробників робити капітальні вкладання у водний об'єкт, призначений для ведення органічної аквакультури, й тягне додаткові витрати. Зазначене вимагає відповідної фінансової підтримки органічних

виробників з боку держави на етапі створення й розвитку органічного виробництва продукції аквакультури, що підтримується й науковцями¹. Адже державі так само належить бути зацікавленою в розвитку органічного виробництва як засобу забезпечення сталого розвитку агросфери.

Ще однією проблемою сьогодні слід назвати брак відповідних державних стандартів органічної продукції тваринного походження. Дійсно, її виробники посилаються на чинні ДСТУ традиційної продукції тваринного походження, зазначаючи, що її вироблено в умовах органічного виробництва. Утім, безумовно, стандарти продукції традиційного сільгоспвиробництва й органічної продукції мають бути різними. А відповідні державні стандарти на органічну продукцію тваринництва потрібно розробити й затвердити окремо по різних її видах. Слід зазначити, що державні стандарти на органічну сільськогосподарську продукцію прийнято у Російській Федерації (ГОСТ Р 57022-2016 «Продукція органічного виробництва»), в Республіці Узбекистан (O`zDSt 3084/ 2016 «Органічні сільськогосподарські та харчові продукти») та в інших державах.

В цілому, розвиток органічного виробництва у галузі тваринництва сьогодні в Україні стримує низка чинників, які за сферою походження можна поділити на зовнішні і внутрішні. Зовнішні стримуючі чинники виникають у зовнішньому середовищі стосовно сільгоспвиробника. Серед них: (а) правові – значна кількість прогалин і дефектів у законодавстві, яке врегульовує відносини у сфері органічного сільського господарства, відсутність відповідних державних стандартів на органічну сільськогосподарську продукцію по окремих її видах; (б) економічно-соціальні – високі фінансові витрати при переході на цю форму господарювання, відсутність стимулювання розвитку й підтримки органічних виробників з боку держави, низький рівень життя значної частини населення; (в) об'єктивно-природні – нинішній стан сільськогосподарських угідь, водних об'єктів, лісів, повітря, всього навко-

¹ Гордєєв В. І. Правове забезпечення виробництва органічної продукції аквакультури. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 верес. 2017 р.) / за ред. М. В. Шульги. Харків: Доміно, 2017. С. 42, 43.

лишнього природного середовища, які десятки років використовувалися в цілях традиційного сільгоспвиробництва. Потрібен час, щоб природне середовище могло самовідновитися й цілком очиститися від забруднюючих його хімічних сполук і речовин; (г) організаційні – брак Державного Реєстру операторів, внесення до якого є визначальною ознакою права на здійснення виробництва органічної продукції; (д) психологічні – відсутність впевненості у споживачів в тому, що продукція, яка позиціонується виробниками як органічна, дійсно є такою.

Внутрішні чинники характеризують самого виробника і поділяються на: (а) чинники економічного характеру (нестача необхідних коштів, трудових ресурсів тощо), (б) особистісного характеру (спрямованість лише на отримання максимального прибутку без уваги до довкілля, а також реалізація продукції традиційного виробництва під маркою органічної та ін.), (в) земельного характеру (дефіцит придатних для ведення органічного виробництва земельних ділянок, розташування їх у зонах, непридатних для його ведення). Комплексне подолання перелічених чинників створить відповідне підґрунтя для активного розвитку в Україні органічного сільського господарства.

Україна має великий потенціал для виробництва органічної продукції тваринництва, бджільництва, аквакультури, її реалізації шляхом експорту, а також постачання на внутрішній ринок у середньостроковій перспективі. Органічна продукція стає все більш привабливою як для європейського, так і для національного споживача. З урахуванням цього Україна може стати одним з головних експортерів такої продукції як на ринку ЄС, так і на світовому ринку. Доцільність упровадження в Україні органічного сільськогосподарського виробництва у галузі тваринництва зумовлюється також необхідністю збереження довкілля, розвитку сільських територій, підвищення ефективності й сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, забезпечення населення якісною та екологічно безпечною продукцією тваринного походження, поліпшення іміджу України як виробника й експортера високоякісної органічної продукції, а також забезпечення продовольчої безпеки держави.